

Кар'єра Ругонів (стисло)

Еміль Золя

I

Неподалік північної застави Плассану колись було кладовище. Потім ця ділянка землі отримала назву "пустир св. Митра", а пізніше перетворилася на своєрідну площу. Так виникли площа й глуха вулиця св. Митра.

Автор зображує провінційне містечко Плассан на півдні Франції напередодні й у момент державного перевороту в грудні 1851 р. Поступово знайомить читача з мешканцями міста і тими настроями, що панують у республіці. За зовнішнім спокоєм і врівноваженістю буржуа криються "зрадництво, підступні вбивства, таємні перемоги й таємні поразки".

Багато років місто було поділене на три незалежні частини: в одній мешкав простий люд, у другій — буржуа, у третій — шляхетне дворянство. Але тепер ненависть до Республіки, що виникла зі страху "за свій гаманець, за своє безтурботне егоїстичне існування", поєднує рантє і торговців з дворянами і духівництвом.

II

Тут, у Плассані, мешкала мало відома родина, головою якої був П'єр Ругон. Рід Ругонів мав своє походження від Аделаїди Фук, єдиної дочки багатих міщан Плассану. Від батька, що вмер у божевільні, вона успадкувала "відсутність урівноваженості, якийсь розлад розумової діяльності й серця", що змушували її "жити не звичайним життям, не так, як всі". Аделаїда вийшла за селянина Ругона, а після його раптової смерті стала коханкою контрабандиста на прізвисько "Маккар-бродяга". Від чоловіка вона народила сина П'єра, а від Маккара — ще двох дітей: Антуана й Урсулу. Маккара через п'ятнадцять років було вбито — і Аделаїда отримала у спадок його маєток. Син Аделаїди й Ругона поступово прибрав до рук власність Ругонів і став повноправним володарем. Він побрався з Фелісите Пуек, дочкою торговця, і в них народилися діти: Ежен, Аристид, Паскаль, Марта й Сідонія. Фелісите була надзвичайно честолюбною жінкою. Вона прагнула багатства, бо розуміла, що єдина опора її честолюбства — це гроші. Тому вона робила усе, щоб справи Ругонів йшли у гору. Але з якогось моменту в них почалася суцільна чорна смуга. Не справдилися надії Фелісите і на дітей: вони не принесли очікуваного багатства.

Революція 1848-го року застала Ругонів насторожі: вони були озлоблені невдачами й готові схопити фортуна за горло, якщо вона потрапить до них у руки. Усі члени родини очікували розвитку подій, немов розбійники у засідці. Ежен — старший з синів — вартував у Парижі; Аристид — молодший — мріяв пограбувати Плас— сан; П'єр і Фелісите не проти були пожитися за рахунок синів. І лише середній син, Паскаль, жив тихим життям закоханого у науку вченого в маленькій домівці-нового міста.

III

Криза у суспільстві відіграла велику роль у долі родини. На революційних подіях

Ругони нарешті побудували своє благополуччя. Вони змогли піднятися на руїнах свободи. Ці розбійники, що очікували у засідці, пограбували Республіку. Коли її було остаточно вбито, вони прийняли участь у розподілі награбованого.

У перші ж післяреволюційні дні Фелісіте відчула, що вони, нарешті, на вірному шляху і почала підбадьорювати чоловіка, спонукаючи його до рішучих дій.

Одним з найактивніших діячів реакції був маркіз де Карнаван. Він часто бував у Ругонів і в усьому їм допомагав. Нарешті в їхньому домі був заснований центр консерваторів, де щовечора збирався натовп — лише для того, щоб ганьбити Республіку. Згодом, завдяки тому, що тут збиралася найрізноманітніша публіка, а також завдяки тайному покровительству духовництва жовтий салон Фелісіте перетворився на реакційний центр, від якого простягалися низки в усі куточки Плассану.

У квітні 1849-го року з Парижа раптово приїхав Ежен і пробув у батька два тижні. Якось батько з сином зачинилися у кімнаті, а коли вийшли, на їхніх обличчях Фелісіте помітила якусь рішучість і задоволення. Пізніше виявилося, що Ежен запропонував батькові план, завдяки якому П'єр Ругон може стати головним збирачем у Плассані. Але Ругон досі щось приховував від дружини: він отримував листи від сина і читав їх при зачинених дверях. На питання Фелісіте він відповідав, що Ежен здоровий. Одного разу жінка вкрала ключ і знайшла листи від сина. Виявилося, що Ежен постійно повідомляв батька про події, які відбувалися у Парижі, запевняв у тому, що незабаром відбудеться переворот, і що країні потрібен Бонапарт. Син викладав свої думки стосовно того, що переворот має усі шанси на успіх. Поступово Ругони почали вести подвійну гру: у салоні продовжували розмовляти на реакційні теми, а таємно готувалися до повстання.

Утім Фелісіте дуже турбувала доля іншого сина, Аристиди. Він друкував у журналі статті, які могли зашкодити йому у випадку перемоги революції. Та вона не могла переконати сина перейти на інший бік. Проте маркіз не радив їй робити цього. Одного разу Аристид потрапив до жовтого салону і підслухав деякі розмови, з яких зрозумів настрій батька і брата. Він також зрозумів, що Фелісіте давно про все знає і лише робить вигляд, що діє, як раніше. Це обурило й розлютило його, адже він сподівався на довіру з боку родичів. Зрозумівши, що переворот неминучий, Аристид учинив дуже розсудливо й хитро: він забрав останню статтю з журналу, пообіцявши вранці повернути. Натомість вранці до редакції прийшла його дружина і подала редакторові замітку, яку чоловік просив обов'язково надрукувати. У ній йшлося про те, що з Аристидом Ругоном стався нещасний випадок, що на деякий час позбавив його можливості писати свої статті. "Він дуже засмучений тим, що змушений мовчати у вирішальний момент. Але ніхто з читачів, звісно, не сумнівається в його патріотичних почуттях і в тому, що він бажає блага Франції". Таким чином Аристид, заздалегідь вітаючи переможців, залишав собі можливість пристати до них — ким би вони не були.

Третій син Фелісіте був далекий від політики. Між тим, його вчинки давали змогу деяким людям уважати його республіканцем. Вмовляння матері пристати до партії, яка

має більше шансів на перемогу і мати від цього вигоду ні до чого не привели. "...Ви кажете, що мене звинувачують у тому, що я республіканець? То й що... Напевне, так воно і є, якщо під цим словом розуміють людину, яка бажає загального добра", — відповідав Паскаль.

Була неділя, 7 грудня. Паніка у місті досягла вищої точки. Хтось будував барикади, інші озброювалися. Дехто обрав шлях очікування. Коли Фелісіте, розігруючи нерозуміння того, що відбувається, спитала в чоловіка, коли все це скінчиться, він наказав жінці не втручатися і дозволити йому самостійно вирішувати власні справи.

П'єр вирушив до міста.

А у цей час до площі св. Митра йшли колони повстанців.

IV

Молодший брат П'єра, Антуан, виношував плани помсти. Він нарешті дізнався про те, що брат ошукав їх з сестрою і привласнив майно матері. Сестра через деякий час померла від чахотки, залишивши двох синів. Старший син її пішов служити до Ругонів, і Антуан, утративши надію схилити його у свій бік, почав переконувати молодшого, Сільвера, в тому, що його дядько — злодій. Крім того, плани його помсти базувалися на тому, щоб налаштувати якомога більше людей проти родини Ругонів, що відстоювали реакційні позиції. Сам він став на бік революції і вже бачив своє майбутнє, коли відбудеться переворот і родина реакціонера П'єра буде знищена.

Сам Антуан Маккар не хотів працювати і жив за рахунок працюючої дружини та дітей. Він різними шляхами намагався отримати свою долю від продажу маєтку, але марно! П'єр робив вигляд, що не знає, про що йде мова.

Поклавши свої надії на Сільвера, Маккар майже досяг своєї мети. Але він не врахував деяких обставин. Відбулися деякі події, в ре

зультаті яких Сільвер був змушений вбити жандарма. Потім він вступив у сутичку з мешканцями міста, що образили його кохану — М'єтту. Усе це призвело до того, що хлопець із зброєю в руках приєднався до повстанців — у той самий час, коли колона виступала з міста.

V

Колона повстанців продовжувала свій героїчний похід. Велична епопея, що притягнула до себе Сільвера і М'єтту, цих "великих дітей, що жадали любові й свободи", увірвалась "ніби вільний вітер у мізерній комедії Маккарів та Ругонів". "Громовий голос народу час від часу гримів, перекриваючи базікання жовтого салону й балачки дядька Антуана. І фарс, банальний, вульгарний фарс перетворювався на велику історичну драму".

Сільвер і М'єтта йшли на рівних із повстанцями. Хлопець дивувався сміливості й мужності своєї коханої. Коли в нього питали, що це за дівчина поруч із ним, він із гордістю відповідав: "Це моя дружина". Вони насолоджувалися своїм коханням, яке здавалось ще більш підвищеним від того, що попереду на них чекали великі події. Хлопець і дівчина із захопленням відчували себе частиною великої Революції.

Але щастя це тривало недовго. Одного разу на площі з'явилися солдати. Повстанці

змушені були відкрити вогонь. М'єтта увесь час була поруч з ними — вона тримала у руці червоний прапор. Аж раптом пролунав постріл — і прапор випав з рук дівчини. Сільвер миттю кинувся до неї. Він обіймав її, питав, чи поранена вона, але М'єтта нічого не відповідала. "Він розірвав кофточку й оголив її груди. Він шукав, але нічого не бачив. Очі його були повні сліз. Потім під лівою груддю він розгледів маленьку рожеву дірочку; лише одна крапля крові витекла з рани". Хлопець благав дівчину не залишати його, триматися. Він обіцяв, що лікар обов'язково вилікує її. Але потім відчув, що вона вмирає. Та перед тим, як залишити цей світ, М'єтта ще раз припала до губ коханого. "Ця ідилія закінчилася смертю".

Сільвер ще довго не міг повірити, що коханої більше немає. Він притискав її до себе, казав, що все минеться, намагався зігріти її холодні руки. Доки лікар не сказав йому, що вона мертва...

А бійка тривала ще довго. Коли ж вона, нарешті завершилася, до Сільвера підійшов якийсь жандарм, грубо схопив і потягнув за собою. Хлопець не опирався. Він усе ще дивився на М'єтту, що лежала, загорнена у червоний прапор.

VI

Повстанці залишили місто. Події цієї ночі були відомі далеко не всім — більшість мешканців заховалися у своїх домівках. Маккар зайняв кабінет мера і пиячив, вважаючи, що всі республіканці залишили місто, тож чинити опір нема кому. У цей час П'єр, який вночі переховувався і лише з чуток дізнався про те, що сталося, йшов спустілим містом. Дізнавшись, що Маккар осів у мерії, він разом із кількома товаришами вдерся туди і зв'язав Антуана. Потім вони влаштували щось на зразок бійки, а містом поповзли чулки, що група з сорока одного чоловіка, котру очолював Ругон, звільнила місто. Із цього дня Ругон перетворився на справжнього героя.

Фелісіте була щаслива: "Вони перемогли; буржуазія склонилася до їхніх ніг. Жовтий салон був ніби освячений цією перемогою. Покалічені меблі, потертий оксамит, люстра, яку засіли мухи, — усе це перетворювалося в її очах на славетні останки на полі битви. Видовище Аустерліцької рівнини не могло б сильніше схвилювати її".

VII

Тим часом Ругон офіційно приймав справи у мерії. Залишилося лише вісім радників — решту, разом із мером та його помічниками, було взято повстанцями у полон. Ругон пояснив усім, що місто знаходиться у критичному стані. "Щоб зрозуміти паніку, яка кинула їх в обійми Ругона, треба знати, з яких телепнів складаються муніципальні ради багатьох маленьких міст. У Плассані мера оточували неймовірно дурні, пасивні знаряддя його волі".

П'єр започаткував тимчасову комісію. Потім розпочав реорганізацію гвардії і призначення відповідальних за головні пости.

Сільвера та інших селян, яких було взято у полон, стратили. За дивним збігом ця страта відбулася на тому самому місті, де юнак проводив час з М'єттою. Ці плити ще зберігали її тепло, вони були стоптані її ногами. Про це думав Сільвер в останню мить

свого життя, коли голова його впала на цю плиту.

"А у Ругонів увечері, за десертом, лунав сміх серед теплих випаровувань наїдків, над столом, заставленим залишками страв. Нарешті й вони пристали до насолоди багатіїв. їхні жадання, загострені тридцятьма роками стримуваних бажань, сластолюбно виширяли зуби. Ці незадоволені, кволі хижаки, долучившись нарешті до радощів життя, вітали новонароджену Імперію, довгоочікуваний час розподілу здобичі... Державний переворот, що повернув щастя Бонапартам, поклав початок кар'єрі Ругонів".

Коментар

Роман "Кар'єра Ругонів" (1871) — перший з епізодів великого циклу "Ругон-Маккари" — має наукову назву "Походження". Він є своєрідним прологом до всієї соціальної епопеї Золя.

Відносячи час дії роману до днів державного перевороту Луї Бонапарта, Золя обрав місцем дії не Париж, а маленьке провінційне містечко Плассан на півдні Франції, де все дещо спрощене, але саме завдяки цьому розташування політичних сил напередодні й у момент державного перевороту вимальовується якнайвиразніше. Голос народу був непомітний, і політика була привілеєм духовенства, дворянства та, почасти, буржуазії; ненависть до нового, республіканського режиму об'єднала рантє і торговців із дворянами й служителями церкви, підготувала ґрунт для бонапартистського перевороту.

У романі Золя діють колоритні персонажі — майбутні бонапартисти, які, інтригуючи, пристосовуючись, розчищають шлях для Другої імперії. Серед цих персонажів одне з чільних місць належить Ругонам.

П'єр Ругон — чіпкий і жадібний до грошей крамар, син селянина, намагався "вийти в люди" і якийсь час процвітав у справах, однак не зміг вдовольнити свою непомірну жадобу. Вічна заздрість, нестримний потяг до наживи, схильність до авантюризму привели чоловіка й жінку Ругонів до лав бонапартистів. Серед персонажів, які пов'язали свою долю з державним переворотом, — два сини П'єра Ругона: Аристид і Ежен. Аристид — безпринципний журналіст, який, за словами автора, опікується лише тим, як "дорожче продати себе", "щоб перейти на бік тих, хто дасть йому щедру винагороду в годину торжества". Його хитрування спочатку приносять йому мало користі, але пізніше, за допомогою брата Ежена, він стає всемогутнім фінансистом. Ежен — майбутній міністр Другої імперії — рідко з'являється на сторінках роману. Він потрібний Золя тільки для того, щоб простягнути нитки між Плассаном і Парижем. Через Ежена, безпосереднього учасника бонапартистської змови, відвідувачі "жовтого салону" довідуються про події, які відбуваються за межами Плассану, і залежно від цього зважуються на певні дії. Такий табір реакції, табір бонапартистів, який Золя розвінчує й засуджує його з величезною переконливістю. Усі симпатії автора на боці республіки та повсталих проти Бонапарта робітників і селян.

Письменник захоплено, з романтичною піднесеністю говорить про грізний і величний хід народу, що піднявся на боротьбу. Він порівнює цей людський потік із

гігантським водоспадом; відзначає організованість беззбройних і не звиклих до війни людей; любить їхньою братерською солідарністю та знаходить для них слова, сповнені глибокої любові й шани. Революційний порив мас, шляхетну чистоту народних поривань і прагнень Золя втілює в образах юнака Сільвера та його подруги М'єтти. Історія їхнього кохання, їхнє романтичне захоплення ідеями істини й справедливості якнайяскравіше відтінюють моральну ницість представників антиреспубліканського табору. Сільвер і М'єтта гинуть під час зіткнення повстанців з військами; їхня драматична смерть знаходиться у повному контрасті з мерзенними, безчесними вчинками Рутове, Грану, Вюїє.

Основні персонажі соціальної епопеї, на характери яких, на думку Золя, повинні впливати як фаталізм законів спадковості, так і навколишнє оточення, були розроблені уже 1869 р. Важливо, що вже на початку роботи Золя ставить перед собою дві мети: художню ілюстрацію фізіологічних і соціальних законів. Хоча впродовж усієї роботи над "Ругон-Маккарами" другий, соціальний, план набуває для нього все більшого й більшого значення. Важливу роль у появі цієї тенденції відіграли події 1870-1871 рр.: падіння Другої імперії й Паризька Комуна. У передмові до роману "Кар'єра Ругонів" Золя із задоволенням міг сказати: "...падіння Бонапарта, яке потрібно було мені як художнику і яке неминуче повинне було за моїм задумом завершити драму... дало мені жорстоку і потрібну розв'язку".